

KONTRADIKTORNE POLITIKE SKJ PREMA POBUNAMA U JUGOSLAVIJI I U EVROPI 1968.

Dr Luka Filipović*

APSTRAKT: *Studentske pobune u Jugoslaviji 1968. godine dugo su privlačile pažnju kako naučne tako i šire javnosti u bivšim jugoslovenskim republikama. Neki od burnih događaja koji su obeležili jedinstveni jugoslovenski kraj decenije globalnih društvenih promena i sukoba kasnije su postali deo „osnivačkih mitova“ novih političkih pokreta veoma raznovrsnih ideologija. Međutim, u istorijskom kontinuitetu promena politika jugoslovenske partije i državne administracije prema disidentskim krugovima, formiranje i razbijanje univerzitetskog pokreta 1968. godine predstavlja samo kratko poglavlje koje postavlja pogodne vremenske okvire naučnim studijama slučaja. Ovaj tekst nastao je sa ciljem da doprinese postavljanju reakcija jugoslovenske partijske i državne birokratije na pojavu masovnih pobuna u kontekst dugih istorijskih promena partijske ideologije Saveza komunista Jugoslavije, državnih politika Jugoslavije prema opozicionim pokretima i partijama u zemljama Zapadne Evrope, kao i odnosa jugoslovenskih komunista prema novim ideologijama u Međunarodnom radničkom pokretu. Na osnovu saznanja koja se mogu dobiti iz analiziranih arhivskih fondova Državnog arhiva Srbije i Arhiva Jugoslavije, kao i rezultata dosadašnjih naučnih istraživanja, ovaj članak pokušava da postavi nova pitanja o manje poznatim aspektima, ali i kontradiktornostima procesa definisanja stavova partijske i državne uprave o disidentima u Jugoslaviji i o novim političkim pokretima u Evropi i u svetu.*

KLJUČNE REČI: Studentske pobune, Služba državne bezbednosti, Univerzitet u Beogradu, demokratski socijalizam, disidenti, Josip Broz Tito

Vreme društvenih promena i sukoba u birokratskim strukturama komunističkih partija

Društvene promene koje su usmeravale složene tokove političke istorije druge polovine XX veka već decenijama predstavljaju teme mnogih istraživanja u društvenim i humanističkim naukama. Autori brojnih dela istorijske i sociološke naučne literature

* Naučni saradnik, Institut za savremenu istoriju, Beograd, Republika Srbija
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1810-6175>, E-mail: filipovic.luka95@gmail.com

razmatrali su potencijalne uticaje koje su različiti činioci poput procesa posleratne obnove i uspostavljanja nove globalne ravnoteže moći, reformi ekonomskih i socijalnih politika, kao i nastanka novih političkih pokreta i kulturnih fenomena mogli imati na strukturalne promene društvene stvarnosti u Jugoslaviji i svetu.¹ Već sredinom pedesetih godina u jugoslovenskoj i evropskoj naučnoj literaturi i dnevnoj štampi može se primetiti česta upotreba termina kao što su američko, sovjetsko ili italijansko *privredno čudo*, ali i pojava različitih teorija o uzrocima i posledicama procesa industrijalizacije i urbanizacije u Jugoslaviji.² U isto vreme, jugoslovenski i italijanski komunisti počeli su da vode opširne razgovore o pretpostavljenim vezama društvenih i političkih promena u Evropi sa novim trendom „*potrage za trećim putem socijalizma*“, kao i sa zaoštavanjem sukoba različitih struja na krajnjoj evropskoj levisi.³

Godinama pre nego što su formalno definisali svoje evrokomunističke ideje o postepenom prevazilaženju kapitalističkog sistema kumulacijom političkih reformi, razvojem socijalnih politika i evolucijom društvenih normi, italijanski komunisti intenzivno su pisali i govorili o tzv. „*ciklusu države blagostanja*“.⁴ Navedena koncepcija zasnivala se na pretpostavci da je posleratni uspon popularnosti i političkog uticaja komunističkih partija tokom tzv. „*crvenog proleća*“ (1946–1949) uticao na odluku državnih administracija zemalja Zapadne Evrope da usvoje odluke o proširivanju socijalnih politika, nakon čega je došlo do porasta potrošačke i političke moći radničke klase, što je dovelo do daljeg poboljšanja pozicije partija krajnje levice i radničkih sindikata, a posledično i do konstantnog obnavljanja celog ciklusa. Radikalne promene društvene stvarnosti u državama Zapadne Evrope nametale su nova pitanja o prilagođavanju partijskih ideologija partija evropske krajnje levice lokalnim istorijskim, političkim i kulturnim posebnostima privredno sve raznovrsnijih i ekonomski nejednakijih oblasti.⁵ Sovjetska intervencija u Mađarskoj 1956. godine poslužila je kao povod nastanka novih i produbljivanja starih rasepa u marksističkim partijama Evrope⁶,

¹ Dubravka Stojanović, *Rađanje globalnog sveta (1880–2015)* (Beograd: Čigoja, 2015), 199–242; Jovo Bakić, *Evropska krajnja desnica 1945–2018* (Beograd: Clio, 2019), 80–99; Vladimir Unkovski Korica, *The Economic Struggle for power in Tito's Yugoslavia: From WWII to Non Alignment* (London: I. B. Tauris, 2016), 71–164.

² Petar Dragišić, *Šta smo znali o Italiji? Pogledi iz Beograda na Italiju 1955–1978* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019), 41–59; Oscar Ornati, “The Italian Economic Miracle and Organized Labor”, *Social Research*, vol. 30, no. 4 (1963); Philip Hanson, *The Rise and Fall of the Soviet Economy: An Economic History of USSR from 1945* (London: Longman, 2003); G.I. Khanin, “The 50s: The Triumph of Soviet Economy”, *Europe-Asia Studies*, vol. 55, no. 8 (2003), 1187–1211.

³ AJ, KPR, I-3-a/44-6, Prijem delegacije KPI 1956. godine; AJ, KPR, I-3-a/44-25, Poseta delegacije KP Italije na čelu sa Palmirom Toljatijem 1964. godine; AJ, KPR, I-3-a/44-34, AJ, KPR, I-3-a/110-4, AJ, KPR, I-3-a/44-37, Prijemi generalnog sekretara KPI Luiđija Longa.

⁴ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-427, Pripremni materijali za XII Kongres Komunističke partije Italije.

⁵ Mark D. Brewer, Jeffrey Stonecash, “The Threats of Communism, Socialism and Redistribution”, in: *Polarization and the Politics of Personal Responsibility*, ed. by M.D. Brewer (Oxford: Oxford University Press, 2015), 91–109; Andre A. Sant’Ana and Leonardo Weller, “The Threat of Communism during the Cold War: A constraint to social inequality”, *Comparative Politics*, vol. 52, no. 3 (2020), 359–381.

⁶ AJ, SKJ, 507-IX, 122/1-52-81, AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-392-426, AJ, SKJ, 507-IX, 33/I-712-779, AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-210-255, Informacije o komunističkim partijama Italije, Francuske, Španije i Grčke.

dok je prema procenama kasnijih istraživanja sve veće interesovanje radničkog biračkog tela za sindikalne programe i potrebe lokalnih zajednica presudno doprinelo gubitku poverenja u univerzalnu primenljivost boljševičkog socijalističkog modela.⁷

Dok su struje komunističkih partija u zemljama Zapadne Evrope krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina XX veka vodile opširne diskusije o potencijalnim promenama partijskih ideologija i udaljavanju iz sfere uticaja Sovjetske partije, jugoslovenski komunisti već su raspravljali o reformama jugoslovenskog socijalističkog modela.⁸ Prilikom sve redovnijih neformalnih razgovora sa predstavnicima jugoslovenske partije, italijanski, španski i grčki komunisti neretko su isticali procene da Savez komunista Jugoslavije ima višegodišnju prednost nad marksističkim partijama Mediterana u pogledu razvoja onakvog socijalističkog modela kakav može predstavljati alternativu boljševičkom modelu, ali i onakvih partijskih politika koje su predstavnici reformističkih struja komunističkih partija Evrope označili kao bliske idejama demokratskog socijalizma. Međutim, nameće se pitanje do koje mere su članovi rukovodstva najvećih partija krajnje evropske levice i autori članaka u italijanskoj i francuskoj partijskoj štampi poznavali društvene prilike u Jugoslaviji i raspolagali informacijama o sukobima struja u unutrašnjim strukturama jugoslovenske partije.⁹

Nakon sukoba Saveza komunista Jugoslavije i partija Kominforma 1948. godine, odnosno deceniju pre nego što su njena neboljševička (u pojedinim izvorima, antistaljinistička) ideologija i stepen nezavisnosti od sfere uticaja sovjetske partije postali uzori kojima su težili predstavnici vodećih reformističkih struja evropskih marksističkih partija, jugoslovenska partija odigrala je presudnu ulogu u formiranju onih totalitarnih politika jugoslovenske administracije koje su za cilj imale da iz redova državne uprave uklone sve one jugoslovenske komuniste koji su bili označeni kao bliski uverenjima rukovodstva KP Sovjetskog Saveza.¹⁰ Ubrzo pošto je jugoslovenska administracija krajem pete i početkom šeste decenije prošlog veka napustila politike revolucionarne represije i otpočela procese definisanja sistema samoupravljanja, rukovodstvo Saveza komunista Jugoslavije našlo se u sukobu sa prvom generacijom

⁷ Kevin Delvin, "Eurocommunism: Between East and West", *International Security*, vol. 3, no. 4 (1979), 81–107; Arthur Marwic, *The Sixties: Cultural Revolution in Britain, France, Italy and The United States* (London: A.C.Black, 2011); Emile Chabal, "French political culture in the 70's", *Geschichte und Gesellschaft*, 2 (2016), 243–265; Ernest B. Haas, *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950–1957* (Notre Dame: UND, 2004); John H. Goldthorpe and others "The Affluent Worker and the Thesis of Embourgeoisment: Some preliminary research findings", *Sociology*, vol. 1, no. 1 (1967), 11–37.

⁸ Dennison Rusinow, "Understanding the Yugoslav Reforms", *The World Today*, vol. 23, no. 3 (1967) 71–79; Benjamin Ward, "Political Power and Economic Change in Yugoslavia", *The American Economic Review*, vol. 58, no. 2 (1968), 568–579.

⁹ AJ, SKJ, 507-IX, 122/1-52-81, AJ, SKJ, 507-IX, 48/1-392-426, AJ, SKJ, 507-IX, 33/1-712-779, AJ, SKJ, 507-IX, 30/1-210-255, Informacije o komunističkim partijama Italije, Francuske, Španije i Grčke.

¹⁰ Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita: Informbiroovski rascijepi u jugoslovenskom komunističkom pokretu* (Zagreb: Globus, 1990), 15–56; Martin Previšić, „Povijest Informbiroovskog logora na Golom otoku 1949–1956“, (Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2014), 7–24; Jeronim Perović, "The Tito–Stalin Split: A reassessment in light of new evidence", *Journal of Cold War studies*, vol. 9, no. 2 (2007), 32–63, Vladimir Dedijer, *Izgubljena bitka Josifa Visarionoviča Staljina*, (Beograd: Rad, 1978), 232–244.

disidenata koji su dolazili iz partijskih struktura, pa su članovi ideoloških komisija jugoslovenske partije ubrzo zamenili gotovo ritualne „filipike“ posvećene *narodnim neprijateljima* nešto umerenijim izlaganjima o uvek prisutnoj opasnosti od *unutrašnjih neprijatelja*.¹¹ U isto vreme kada je u Francuskoj došlo do kasnije čuvenog „egzodusa intelektualaca“ iz Komunističke partije Francuske, koji je prema procenama italijanskih komunista označio početak procesa slabljenja prestiža francuske partije u sferi odnosa marksističkih partija Zapadne Evrope, procesi pokrenuti protiv Milovana Đilasa i drugih kritičara jugoslovenskih državnih politika doprineli su udaljavanju jugoslovenskih komunista i evropskih socijalista.¹²

Kasnija istorijska istraživanja iznela su veoma raznovrsne argumente u prilog hipotezi da su društvene promene u Jugoslaviji pedesetih godina uticale na produblivanje sukoba jugoslovenskih komunista čiji je povod bio spor oko federalnog uređenja države, a čije su se posledice, u značajno većoj meri od prethodnih podela u jugoslovenskoj partiji, iz partijskih i državnih institucija prelile na gotovo sve sfere jugoslovenskog društva. Višegodišnji i veoma složeni procesi razvoja tenzija između decentralističke i centralističke struje u birokratskim strukturama jugoslovenske partije vremenom su postali sredstvo izražavanja različitih marksističkih uverenja, stavova o društvenim promenama i reformama partijskih politika, prikrivenih nacionalnih težnji i naglašenih vizija budućih partijskih programa i državnih politika, kao i ličnih animoziteta vodećih partijskih kadrova koji su bili u stanju neformalne, ali konstantne borbe za pozicije moći svojih sve brojnijih klijentelističkih sistema.¹³ Čak deceniju nakon svog formalnog završetka, sukob centralističke i decentralističke struje jugoslovenskih komunista predstavljao je čestu temu opširnih razgovora predstavnika jugoslovenske partije i italijanskih, francuskih i španskih komunista, koji su „neformalni rascep“ između onih jugoslovenskih struja koje su tada označene kao „konzervativna“ i „progresivna“ povezivali sa rascepom između „reformista“ i „boljševika“ u partijama čije su nove ideologije kasnije postale poznate pod zajedničkim nazivom *evrokomunizam*.¹⁴

Sukob centralističke i decentralističke struje jugoslovenskih komunista *de facto* je završen Brionskim plenumom 1. jula 1966. godine, uklanjanjem sa partijskih i

¹¹ DAS, SKS, 121-1969-1972, Komisija za aktivnosti na daljoj demokratizaciji društvenog i političkog života; Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića – likvidacija „narodnih neprijatelja“ 1944–1953* (Beograd: Službeni glasnik, 2019); Vladimir Dedijer, *Veliki Buntovnik Milovan Đilas: prilozi za biografiju* (Beograd: Prosveta, 1991), 452–460.

¹² Nikola Mijatov, *Milovan Đilas i evropski socijalisti (1950–1958)*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2019), 58–91; Aleksandar Miletić, „Political Parties and Movements as Alternative Options for Yugoslavia’s Policy of International Cooperation“, in: *On The Fault Lines of European and World Politics: Yugoslavia Between Alliances and Neutrality/Non-Alignment* ed. by: S. Mičić and J. Čavoški (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022), 289–333.

¹³ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988: treća knjiga: socijalistička Jugoslavija 1945–1988* (Beograd: Nolit, 1988), 67–78; Bojan Dimitrijević, *Ranković – Drugi čovek* (Beograd: Vukotić Media, 2020), 157–189; Latinka Perović, *Dominantna i neželjena elita: Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XIX–XX vek)* (Beograd: Dan Graf, 2015); Laslo Sekelj, *Jugoslavija, Struktura raspadanja* (Beograd: Rad, 1990), 11–59.

¹⁴ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-432, Stenografske beleške razgovora Stana Dolanca sa članom CK KPI Antonijem Minučijem; AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-429, Prijem delegacije SKJ u Bolonji, razgovori E. Kardelja sa Berlinguerom, Longom, Pajetom i Galucijem; AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-498-565, Razgovori sa italijanskim komunistima o društvenoj i političkoj situaciji u Jugoslaviji i u Italiji.

državnih funkcija najuticajnije ličnosti centralističke struje, Aleksandra Rankovića, čemu je prethodila čistka partijskih kadrova bliskih drugom čoveku Jugoslavije.¹⁵ Pitanje kakve su okolnosti i namere mogle uticati na odluku Josipa Broza Tita da u presudnom trenutku podrži do tada manje uticajnu, decentralističku struju, do danas ostaje predmet debate u akademskoj zajednici i u široj javnosti, dok je prema kasnijim svedočenjima jugoslovenskih i italijanskih komunista Rankovićev pad predstavljao preduslov za sprovođenje reformi u Jugoslaviji. Međutim, sukobi jugoslovenskih komunista koji su počeli gotovo neposredno nakon nestanka Rankovićeve ličnosti sa političke pozornice svedoče u prilog onim pretpostavkama italijanskih komunista koji su godinama kasnije procenili da čak ni one frakcije u okviru jugoslovenskih decentralista koje su definisali kao „reformističke“ nisu imale jedinstvene stavove niti jasne planove o budućim pravcima kojima treba usmeravati već započete procese promene partijskih politika SKJ i državnih politika SFRJ.¹⁶ Uspon uticaja onih struja u Savezu komunista Jugoslavije koje su dosta kasnije postale popularno poznate kao liberalne, nacionalističke ili pak titoističke započeo je neposredno nakon pobede decentralista u do tada najdužem i brojem učesnika najvećem sukobu jugoslovenskih komunista, pa se na osnovu navedenog može zaključiti da je unutrašnje jedinstvo decentralističke struje prestalo da postoji ubrzo nakon nestanka „zajedničkih neprijatelja“.¹⁷

Jugoslovenski epilog „decenije pobuna“: početak studentskih demonstracija 1968. godine

Dan nakon što se navršilo dve godine od Brionskog plenuma i tačno mesec dana posle početka velikih pobuna u Parizu, u Beogradu su počele studentske demonstracije tokom kojih se partijsko rukovodstvo Saveza komunista Jugoslavije suočilo sa vidljivim posledicama mnogih društvenih i istorijskih procesa dugog trajanja, ali i sa usponom raznovrsnih novih ideologija i opozicionih pokreta.¹⁸ Skoro sve stare partije kako evropskih vlada, tako i opozicije na leviци i desnici bile su zatečene burnim događajima 1968. i 1969. godine tokom kojih su se do tada izolovane društvene grupe i neizrečene agende transformisale u nove partije i pokrete, a društveno dinamične i politički prividno stabilne „godine pobuna“ pretvorile u „godine olova“ (*anni di piombo*).¹⁹ Za razliku od mnogih predstavnika partijskih uprava najvećih komunističkih partija kako Istočne, tako i Zapadne Evrope, jugoslovenski komunisti su već prilikom

¹⁵ B. Dimitrijević, *n. d.*, 286–323.

¹⁶ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-392-426, Razgovori sa italijanskim komunistima i značajni stavovi KP Italije.

¹⁷ Милован Ђилас, *Пад нове класе: повест о саморазарању комунизма* (Београд: Службени лист, 1994), 265–291; Jovo Bakić, „Kraj Jugoslavije: Kritika nacionalizma i kritika imperijalizma“, *Sociologija*, vol. LIV, 2012 (4), 731–738, B. Dimitrijević, *n. d.*, 286–323.

¹⁸ Alain Silvera, „The French Revolution of 1968“, *The Virginia Quarterly Review*, vol. 43, no. 3 (1971), 336–354; Miomir Jakšić, „Studentski protest u Jugoslaviji 1968. godine i uspon ekonomskog neoliberalizma“, *Ekonomске идеје*, br. 39 (2020), 7–15.

¹⁹ Alberto Ronchay, „Guns and Gray Matter: Terrorism in Italy“, *Foreign Affairs*, vol. 57, no. 4 (1979), 921–940; Leonard Weinberg and William Lee Eubank, „Neo-Fascist and Far Left Terrorists in Italy: Some Biographical Observations“, *British Journal of Political Science*, vol. 18, no. 4 (1988), 531–549; Martin Bull, „Villains of the Peace: Terrorism and the Secret Services in Italy“, *Intelligence and National Security*, vol. 7, no. 4 (2008), 473–488.

prvih rasprava sa predstavnicima drugih komunističkih partija o studentskim zahtevima i neformalnim programima mladih političkih pokreta otvoreno govorili o „stanju šoka i neverice“ u kome su se zatekli značajni delovi partijske i državne administracije nakon što su se pobune iz univerzitetskih krugova prelele na ulice Beograda, Zagreba i drugih velikih gradova.²⁰

Međutim, izveštaji Službe državne bezbednosti²¹ i beleške izlaganja članova ideloških komisija Saveza komunista Jugoslavije pokazuju da su nadležna državna i partijska tela u SFRJ već godinama nadzirala aktivnosti i analizirala nove ideje različitih „sumnjivih drugova“, pritom naročitu pažnju posvećujući univerzitetskim profesorima, poznatim umetnicima i nekadašnjim partijskim funkcionerima. Analizirani izvori pokazuju da se još tokom prve polovine šezdesetih godina, odnosno u vreme kada su jugoslovenski komunisti vodili opširne rasprave o novim reformama državne uprave i sistema samoupravljanja, dok je partija odredila prve politike finansijske pomoći reformističkim strujama drugih marksističkih partija Evrope, kod partijskih rukovodilaca može uočiti tendencija da na predloge o organizaciji pojedinih naučnih skupova i javnih rasprava o aktuelnim političkim i društvenim fenomenima u SFRJ i Evropi odgovaraju neodređenim, kontradiktornim ili pak afirmativno-pretećim iskazima.²² Dakle, iznenađenje partijskog rukovodstva ne bi se moglo pripisati nedostatku informisanosti o razvoju različitih pravaca kritičke misli u Jugoslaviji, već brzini sa kojom su se studentske demonstracije pretvorile u masovne pobune, kao i podršci na koju su do tada u široj javnosti marginalizovani predstavnici „sitne buržoazije“, akademske zajednice i umetničkih krugova naišli u onim slojevima jugoslovenskog društva koje je partija definisala kao neprikosnovene izvore reprodukcije partijske i državne ideologije.²³

Studentski zahtevi ukazuju na jedan od faktora koji su mogli presudno doprineti da pokret formiran od strane malog broja studenata i profesora Filozofskog i Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu ubrzo stekne podršku velikih delova univerzitetske zajednice, a potom i šire javnosti. Zvanična obrazloženja velikog broja studentskih zahteva, kao i zabeleženi govori profesora i studenata na protestnim skupovima ukazuju da su učesnici prvih masovnih antirežimskih demonstracija u Jugoslaviji kao jedan od osnovnih uzroka akumulacije vlastitog i pretpostavljeno opšteg nezadovoljstva odredili kontinuirani rast društvenih ne-

²⁰ AJ, SKJ, 507-IX, 122/1-52-81, AJ, SKJ, 507-IX, 48/1-392-426, AJ, SKJ, 507-IX, 33/1-712-779, AJ, SKJ, 507-IX, 30/1-210-255, Informacije o komunističkim partijama Italije, Francuske, Španije i Grčke.

²¹ Potrebno je naglasiti da su imena saradnika i autora izveštaja Službe državne bezbednosti ostala nepoznata, dok su imena praćenih ličnosti u analiziranim dokumentima uglavnom kasnije zamračena ili izbrisana tako da se često ne može utvrditi o kojim pojedinačnim profesorima i studentima je reč u određenim izveštajima službe, osim u slučaju pojedinih poznatih profesora Univerziteta u Beogradu (kao na primer Milić, Tadić, Marković, Stojanović, itd.) ili (bivših) studenata protiv kojih su vođeni javnosti poznatiji postupci, poput slučaja Mijanović (DAS, BIA, XIII-1-8, Materijali o događajima na Univerzitetu u Beogradu).

²² DAS, BIA, XIII-1, O stavovima i zahtevima studentskog pokreta na Univerzitetu u Beogradu; DAS, BIA, XIII-5, Informacije o delovanju studenata i profesora Univerziteta u Beogradu; DAS, SKS, 121-1969-1972, Prilog o simpozijumu filozofa u Vrnjačkoj Banji, oktobar 1964. godine.

²³ DAS, IK CK SKS, 121, 144, 1972-1974, Komisija za idejni rad i ideološko obrazovanje; DAS, SKS, 121-1969-1972, Komisija za aktivnost na daljoj demokratizaciji društveno političkog života.

jednakosti.²⁴ U prilog procenama jugoslovenskih komunista da naglašavanje problema društvenih nejednakosti izdvaja studentski pokret u Jugoslaviji od studentskih pobuna u velikom broju zemalja Zapadne Evrope i SAD svedoče rani pogledi rukovodstva Komunističke partije Francuske na univerzitetski pokret formiran na Sorboni, koji pokazuju da je direkcija francuske partije oštro kritikovala one stavove demonstranta koje je označila kao pokazatelje „nezainteresovanosti studenta za probleme društvenih grupa koje žive izvan njihovog klasnog okruženja (habitu-sa)“.²⁵ Sa druge strane, italijanski komunisti pribegli su ponovno pronađenoj tradiciji marksističke samokritike nakon što su priznali da im nedostaju pojmovi kojima bi opisali velike društvene promene za koje su pretpostavili da su presudno uticale da italijanski studenti definišu takve forme društvenih nejednakosti kakve se nisu mogle objasniti samo materijalističkoj isključivosti naklonjenim programima partija krajnje levice u Italiji.²⁶

Interesantno je da se mnogi stari činioци podela na levicu i desnicu mogu primetiti u načinu na koji su agenti i doušnici Službe državne bezbednosti opisivali stavove različitih učesnika ideološki heterogenog univerzitetskog pokreta u Beogradu – dok su levičari uzroke rastuće nejednakosti tražili u napuštanju izvornih marksističkih ideja, pretpostavljenoj „izdaji“ revolucionarnih ideala od strane partijskog rukovodstva i opadanju društvene kohezije i empatije, desničari su insistirali na korupciji u partijskim i državnim institucijama, nekvalifikovanosti klijentelističkih kadrova i usložnjavanju formalnih i neformalnih mehanizmima kontrole.²⁷ Svim navedenim problemima društvene i političke stvarnosti u SFRJ autori zahteva univerzitetskog pokreta i članaka u studentskim listovima posvetili su naročitu pažnju, dok su kasnije poznati disidenti među profesorima Filozofskog i Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu u svojim predavanjima opširno objašnjavali različite potencijalne veze između svih navedenih fenomena koje stvaraju „začarane krugove“ raslojavanja i dezintegracije jugoslovenskog društva, smanjivanja individualnih sloboda i/ili političke moći radničkih kolektiva, zaoštavanja klasnih i etničkih tenzija i razvoja raznovrsnih patologija u sve udaljenijim stvarnostima jugoslovenskih regija i društvenih grupa.²⁸ Od mnogih teza koje su bile zajedničke ideološki raznovrsnim grupama učesnika u pobunama, o sličnostima i razlikama novih pokreta u SFRJ i zemljama Zapadnog bloka možda najsazetije svedoče oni delovi političkih programa studenata i profesora Univerziteta u Beogradu koji su naglašavali hipotezu da rukovodeće strukture

²⁴ DAS, BIA, XIII-1, O stavovima i zahtevima studentskog pokreta na Univerzitetu u Beogradu; DAS, BIA, XIII-2, O pismima studenata Savezu komunista i informacije o kritikama Saveza komunista Jugoslavije.

²⁵ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-222, Razgovori Biljanovića sa predstavnicima KPF Miloom i Avitom; AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-215, O razgovorima sa članom Politbira CK KPF Andrijem Krazickim.

²⁶ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-438, Razgovori Bakarića i Dolanca sa A. Košutom; AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-432, O razgovoru Dolanca sa Minučijem; AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-437, Razgovori sa Berlinguerom, Pajetom i Galucijem.

²⁷ DAS, BIA, XIII-6, O potencijalnim stranim ideološkim uticajima na studente; DAS, BIA, XIII-2, O javnim ličnostima za koje se sumnja da imaju veze sa studentskim pokretom.

²⁸ DAS, IK CK SKS, 121, 144, 1972-1974, Komisija za idejni rad i ideološko obrazovanje; DAS, SKS, 121-1969-1972, Komisija za aktivnost na daljoj demokratizaciji društveno političkog života.

na fakultetima, u samoupravnim kolektivima, društvenim preduzećima, zdravstvenim i vojnim ustanovama ne samo podražavaju autoritarne mehanizme i neformalne puteve sticanja i održavanja moći partijske birokratije, već i normalizuju sve vidove nasilja, ucene i pojedinačne zloupotrebe položaja koje sagledavaju kao „podrazumevane privilegije“ partijskih funkcionera.²⁹

Iako do danas traju rasprave o broju predstavnika raznovrsnih ideoloških provenijencija među učesnicima demonstracija tokom ranog leta 1968. godine, analizirani izvori pokazuju da u vreme pobuna u Beogradu i drugim velikim gradovima SFRJ sami „pobunjenici“ nisu posvećivali naročito puno pažnje ideološkim distinkcijama, barem ne u onoj meri u kojoj bi navedeno moglo ograničiti saradnju heterogenih i neformalnih organizacija studenata i profesora koji su dolazili sa različitih fakulteta, kao i mnogih drugih grupa koje su podržale studentski pokret.³⁰ Suočavajući se sa onim novim idejama koje do tada nisu ispoljavali organima nadziranja dobro poznati disidenti starijih generacija, autori izveštaja Službe državne bezbednosti i članovi ideoloških komisija Saveza komunista Jugoslavije pokazali su zavidan nivo kreativnosti i još značajniji nedostatak upućenosti u aktuelna kretanja u svetu dok su pokušavali da osmisle pojmove kojima bi opisali nove pokrete u Jugoslaviji i Evropi.³¹ Dovodeći nove ideje umerenijih levičara u vezu sa demokratskim socijalizmom marksističkih partija Evrope, a radikalnijih sa pokretima Nove levice, jugoslovenski komunisti označili su najveći deo studenata i profesora Filozofskog fakulteta kao anarhiste, reformiste i socijaldemokrate, dok su pak pristalice tradicionalnih, odnosno boljševičkog i „alternativnih“ socijalističkih modela nazivali raznovrsnim i partijskim kadrovima iz ranijih godina dobro poznatim stigmatizujućim imenima poput staljinista, maoista, hodžista, „naših kineza“, itd. Sa druge strane, oni umereniji predstavnici desnice čije su ideje bile bliske Novoj desnici i neoliberalnim strujama koje će postati dominantne na političkom spektru Zapadne Evrope deceniju kasnije u navedenim izvorima poistovećivani su sa „buržoaskim“ liberalima, naprednjacima ili pak demokratama prošlih istorijskih epoha, dok su radikalniji desničari podjednako kao i pristalice nejugoslovenskih nacionalnih ideologija u nedostatku poznatih odrednica označeni kao reakcionari bliski četničkoj ili ustaškoj emigraciji. Naposletku, u jedinstvenom pokušaju da prevaziđu stare podele na levicu i desnicu, autori izveštaja nadležnih državnih i partijskih tela skovali su termin anarholiberali, koji je trebalo da obuhvati sve navedene ideološke struje od krajnje levice i desnice do političkog centra.³²

²⁹ DAS, BIA, XIII-1, O stavovima i zahtevima studentskog pokreta na Univerzitetu u Beogradu; DAS, BIA, XIII-2, O pismima studenata Savezu komunista i informacije o kritikama Saveza komunista Jugoslavije.

³⁰ DAS, BIA, XIII-5, Informacije o delovanju studenata i profesora na univerzitetu u Beogradu; DAS, BIA, XIII-6, Kritike koje grupa studenata Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu upućuje partiji.

³¹ DAS, BIA, XIII-6, O potencijalnim stranim ideološkim uticajima na studente; DAS, SKS, 121-1969-1972, Prilog o simpozijumu filozofa u Vrnjačkoj Banji, oktobar 1964. godine.

³² DAS, SKS, 121-1969-1972, Komisija za aktivnost na daljoj demokratizaciji društveno političkog života; DAS, BIA, XIII-6, O kritikama koje studenti i profesori upućuju partiji; DAS, BIA, XIII-2, O javnim ličnostima za koje se sumnja da imaju veze sa studentskim pokretom, AS, BIA, XIII-1, O stavovima studenata na Filozofskom fakultetu.

„Titov gambit“ – partijsko rukovodstvo sprovodi planove o razbijanju i integraciji disidentskih krugova

Nakon inicijalnog uspeha studentskog pokreta da pokrene šire javne manifestacije nezadovoljstva navedenim društvenim problemima, kao i da tokom prvih dana demonstracija podstakne nove vidove otpora državnim i partijskim politikama „nadziranja i kažnjavanja“, studentski pokret naišao je na prve prepreke ambicijama da svoj program približi svim sferama jugoslovenskog društva.³³ Izveštaji Službe državne bezbednosti svedoče da su pojedini studenti bezuspešno ulazili u fabrike, samoupravna preduzeća i kasarne JNA u pokušajima da prošire pobunu, gde su nailazili ne samo na nerazumevanje svojih ideja, već i na nasilne reakcije prisutnih, za koje su agenti službe procenili da ne predstavljaju posledicu straha, nego iskrenih animoziteta prema univerzitetskom pokretu i svim njegovim raznolikim ideologijama.³⁴ Ipak, dok su članovi ideoloških komisija doživeli odsustvo otvorenih simpatija članova samoupravnih kolektiva i vojnih jedinica prema studentskim zahtevima kao dokaz „*otpora običnog naroda prema dekadentim, buržoaskim ideologijama*“, izveštaji Službe državne bezbednosti takođe govore o članovima porodica, sobnim kolegama i prijateljima koji su se tokom isleđivanja ili susreta sa drugim licima strastveno ograđivali od ubeđenja onih studenata koji su uzeli učešće u pokretu.³⁵ O strahu kao potencijalnom faktoru koji je naveo mnoge građane SFRJ da odustanu od učešća u demonstracijama svedoče i brojni sačuvani podaci o hapšenju i procesuiranju ne samo onih studenata koji su uzeli učešće u okršajima sa policijom, već i onih koji su učinili „krivična dela“ poput uništavanja državne imovine i uvrede vodećih partijskih ličnosti.³⁶

Upada u oči i činjenica da se najveći broj kako hapšenja i informativnih razgovora, tako i pretpostavljenih nasilnih i verbalnih „izgreda“ koji su služili kao povod radikalnijoj primeni represivnih mera događao u noćima između velikih protestnih skupova, dok fotografije Službe državne bezbednosti svedoče da su preko dana studentski kafici, mesta okupljanja, fakultetske učionice i drugi objekti nadzirani veoma diskretno, i bez mnogo onakvih kontakata policije i demonstiranata kakvi bi mogli dovesti u pitanje odlučnost tzv. „liberalnih rukovodstava“ SK Srbije i Hrvatske da sprovedu demokratizaciju javnog života.³⁷ Sa druge strane, izveštaji partijskih tela Saveza komunista Jugoslavije ne pokazuju da su represivne mere imale naročito puno efekta tokom prvih nekoliko dana demonstracija, već tek nakon što je čak i autorima izveštaja Službe državne bezbednosti, naklonjenim da preuveličavaju potencijalne pretnje javnom redu i državnoj ideologiji, postalo jasno da se demonstracije neće preliti ni na predgrađa velikih gradova ni na urbane centre izvan republičkih prestonica, niti će najveći deo novih ideja pobunjenih studenata i profesora

³³ DAS, BIA, XIII-1, Prilozi o događajima na Filozofskom fakultetu nakon govora Josipa Broza Tita.

³⁴ DAS, BIA, XIII-5, Izveštaji o potencijalnom pokretanju novih pobuna, Prilozi o delovanju studenata u unutrašnjosti.

³⁵ DAS, BIA, XIII-4, Informacije o studentima čiji su članovi porodice boravili na studijama u inostranstvu.

³⁶ DAS, BIA, XIII-7, Procesna dokumentacija o osumnjičenima za vređanje ličnosti druga Tita i partije.

³⁷ DAS, BIA, XIII-8, Fotografije sakupljene tokom nadziranja aktivnosti studentskog pokreta; DAS, BIA, XIII-1, Prilozi o događajima na Filozofskom fakultetu nakon govora Josipa Broza Tita.

dodirnuti percepcije društvene stvarnosti velikog dela stanovništva SFRJ. Ipak, analizirani izvori pokazuju da su demonstranti uprkos neuspehu da privuku pažnju industrijskih radnika i vojnika ostajali na ulicama, dok su se na zborovima i protestnim skupovima ispred zgrada fakulteta i na trgovima svaki dan pojavljivala brojna nova i do tada Službi državne bezbednosti nepoznata lica.³⁸

Ubrzo pošto su se, sticajem društvenih okolnosti, namere državnog vrha da studentske demonstracije ograniči na veće urbane centre pokazale kao uspešne, partijsko rukovodstvo pristupilo je sprovođenju u delo programa razbijanja i integracije univerzitetskog pokreta i svih pridruženih elemenata otpora.³⁹ Govor Josipa Broza Tita o studentima 9. juna 1968. godine izazvao je duboke podele i unutrašnje sukobe u studentskom pokretu i, prema procenama autora izveštaja državnih i partijskih institucija, presudno doprineo da već tokom narednih dana značajno opadne broj učesnika u demonstracijama.⁴⁰ Brozova retorika je, potencijalno tendenciozno, ostavljala veliki deo stavova partijskog rukovodstva o studentskim zahtevima nejasnim, ali je sadržala otvorenu legitimizaciju uzroka pobune i ne toliko direktno obećanje amnestije učesnicima pokreta, uz prećutno podrazumevan uslov da studenti prihvate da prepuste ispunjavanje nedefinisanog dela svojih zahteva državnoj i partijskoj administraciji.⁴¹ Izveštaji Službe državne bezbednosti svedoče da su se studenti i profesori Univerziteta u Beogradu neposredno nakon Titovog govora našli u oštrim sukobima pokrenutim pitanjem da li treba prihvatiti kompromis sa državnom administracijom i rešenja za one društvene probleme SFRJ na koje je ukazao studentski pokret tražiti u okvirima partijske ideologije Saveza komunista Jugoslavije.⁴²

Tek prvih dana nakon Brozovog govora autori izveštaja Službe državne bezbednosti počeli su da kasnije poznatu grupu profesora Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu označavaju kao vođstvo nove neformalne celine u okviru univerzitetskog pokreta i da profesorima, od kojih su neki kasnije isključeni iz nastave, posvećuju značajno veću pažnju nego što je to bio slučaj sa mnogim drugim članovima akademske zajednice koje su partijske ideološke komisije još sredinom šezdesetih godina definisale kao opoziciju državnoj i partijskoj birokratiji, i koji su već bili označeni kao „poznati disidenti“. Ljubomir Tadić, Vojin Milić⁴³, Mihajlo Marković, Zagorka Pešić Golubović, Nikola Milošević⁴⁴, Dragoljub Mićunović, Svetozar Stojanović

³⁸ DAS, SKS, 121-1969-1972, Komisija za aktivnost na daljoj demokratizaciji društveno-političkog života; DAS, BIA, XIII-1, O stavovima i zahtevima studentskog pokreta na Univerzitetu u Beogradu; DAS, BIA, XIII-2, O pismima studenata Savezu komunista i informacije o kritikama SKJ.

³⁹ DAS, BIA, XIII-5, Informacije o delovanju studenata i profesora na univerzitetu u Beogradu; DAS, BIA, XIII-6, Prilozi o dosadašnjem razvoju prilika na fakultetima Univerziteta u Beogradu.

⁴⁰ DAS, BIA, XIII-1, Prilozi o događajima na Filozofskom fakultetu nakon govora Josipa Broza Tita.

⁴¹ Muzej istorije Jugoslavije, internet portal (zvanični Jutjub kanal muzeja), Obraćanje Josipa Broza Tita 9. juna 1968. godine (<https://www.youtube.com/watch?v=Nne2feNUEu8>).

⁴² DAS, BIA, XIII-1, Prilozi o događajima na Filozofskom fakultetu nakon govora Josipa Broza Tita.

⁴³ Veoma se isticao u pobunama 1968. godine, ali se tokom kasnijih godina distancirao od grupe PRAXIS i drugih elemenata levice „novog vremena“. Kasnije nije bio izbačen sa Filozofskog fakulteta, iako je u materijalima Službe državne bezbednosti i ideoloških komisija predstavljen kao najradikalniji kritičar državnih i partijskih politika i kao najradikalniji sledbenik izvornih marksističkih principa na Filozofskom fakultetu (DAS, BIA, XIII-5, AS, IK CK SKS, 121, 144, 1972–1974).

⁴⁴ Interesantno, jedini iz navedene grupe nije dolazio sa Filozofskog već sa Filološkog fakulteta.

i Miladin Životić otvoreno su ispoljili neslaganje sa Brozovom impliciranom⁴⁵, a od strane državnih i partijskih tela odmah zatim nametnutom idejom o napuštanju studentskih demonstracija bez ikakvih garancija o saradnji građana sa režimom tokom budućih procesa definisanja rešenja za društvene probleme SFRJ.⁴⁶ Jutro nakon „istorijskog“ obraćanja Josipa Broza Tita studentima, Marković, Tadić i Milić su na studentskom okupljanju održali govore tokom kojih su više puta ponovili tezu da bi prihvatanje bilo kakvog kompromisa sa partijom u datom trenutku značilo ne samo potpuni poraz isključivo studenata, već i svih demokratsko-socijalističkih i drugih „progresivnih“ snaga u društvu, kako u Srbiji, tako i drugim jugoslovenskim republikama, kao i postepeno osipanje studentskog pokreta i njegovo konačno utapanje u vladajuću birokratiju.⁴⁷

Profesori Filozofskog fakulteta proglašeni su od strane Službe državne bezbednosti tvorcima onih ideja praćenih i docnije procesuiranih studenta koje su analize državnih i partijskih tela SFRJ i SRJ povezivale sa demokratskim socijalizmom, a zatim i sa anarhizmom. To se dešavalo upravo u isto vreme kada je jugoslovenska partija svojim uticajem i politikama finansijske pomoći podržavala upravo one struje drugih komunističkih partija koje su jugoslovenski komunisti označili kao demokratsko socijalističke.⁴⁸ Sa druge strane, Služba državne bezbednosti istovremeno je posvetila puno pažnje nadziranju studenata Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu bliskih stavovima Koste Čavoškog i Vojslava Koštunice, koji su u izveštajima navedene službe, a kasnije i partijskih komisija označeni kao konzervativni ili pak desni liberali, i pritom neretko dovođeni u vezu i sa pretpostavljenim usponom nacionalizma.⁴⁹ Uprkos svim kontradiktornostima koje proizilaze iz nužnog poistovećivanja demokratskog socijalizma sa anarhizmom, a koje su ipak kroz istoriju bile značajno vidljivije u praksi anarhističkih i demokratsko-socijalističkih pokreta nego u ideologijama, ali i tradicionalističkog ili progresivnog (neo)liberalizma, koji može sadržati elemente kosmopolitizma, sa nacionalizmom etnocentrične ili klerikalne krajnje desnice (iako su liberali kroz istoriju neretko bili i umereni nacionalisti), organi jugoslovenske vlasti uložili su napore da opoziciju koja je de facto bila umerena kako u ideologiji tako i u praksi, predstave kao krajnju levicu ili desnicu neposredno nakon govora Josipa Broza Tita i rasepa koji se pojavio među učesnicima pobuna kada se nametnulo pitanje treba li prihvatiti rešenja predložena od strane istih struktura administracije SFRJ i birokratije SKJ čije su politike poslužile kao povod početka demonstracija.⁵⁰ Male grupe od

⁴⁵ Potrebno je pomenuti da su svi navedeni profesori kasnije isključeni iz nastave izuzev Milića i Miloševića, kao i da su pored njih isključeni i asistenti Trivo Indić, koji je u nastavi pomagao Ljubi Tadiću, kao i kasnije poznati disident Nebojša Popov, koji je bio asistent na opštoj sociologiji.

⁴⁶ DAS, BIA, XIII-1, O stavovima i zahtevima studentskog pokreta na Univerzitetu u Beogradu; DAS, BIA, XIII-2, O pismima studenata Savezu komunista i informacije o kritikama Saveza komunista Jugoslavije.

⁴⁷ DAS, BIA, XIII-1, Prilozi o događajima na Filozofskom fakultetu nakon govora Josipa Broza Tita.

⁴⁸ DAS, BIA, XIII-4, Informacije o studentima, studenti koji imaju članove porodice na studijama u inostranstvu; DAS, BIA, XIII-6, O potencijalnim stranim ideološkim uticajima na studente; AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-430, U vezi sa traženjem KP Italije da joj SKJ pruži materijalnu pomoć; AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-113, Analiza predloga o pomoći KP Španije.

⁴⁹ DAS, BIA, XIII-5, Informacije o delovanju studenata i profesora na univerzitetu u Beogradu; DAS, BIA, XIII-6, Prilozi o dosadašnjem razvoju prilika na fakultetima Univerziteta u Beogradu.

⁵⁰ DAS, BIA, XIII-1, Prilozi o događajima na Filozofskom fakultetu nakon govora Josipa Broza Tita.

svega nekoliko desetina studenata okupljenih oko navedenih profesora Filozofskog, i još manjeg broja studenata Pravog fakulteta, predstavljale su „*najproblematičniji deo*“ studentskog pokreta koji se, prema procenama nadležnih državnih i partijskih institucija, najradikalnije opirao prihvatanju kompromisa sa nosiocima državne vlasti, a naročito onakvim uslovima navedenog kompromisa koji bi podrazumevali da partija preuzme vođstvo nad univerzitetskim pokretom.⁵¹

Izveštaji Službe državne bezbednosti svedoče da je protiv male grupe koja se opirala zaustavljanju demonstracija i usvajanju neizrečenih predloga o kompromisu sa režimom stajalo mnogo neodlučnih, ali diskutabilno još više onih studenata koji su proglašili pobedu univerzitetskog pokreta, a prihvatili kompromis sa partijom i pridružili se Josipu Brozu Titu u kasnije poznatom „kolu oko fakulteta“, koje je predstavljalo samo mali deo velikih proslava i javnih manifestacija organizovanih na Univerzitetu u Beogradu povodom događaja koji su nadležna tela Saveza komunista Jugoslavije opisala kao „*vraćanje omladine partiji*“.⁵² Brojni izvori informacija kojima su raspolagali autori navedenih izveštaja ukazuju da je već tokom prvih dana demonstracija u više navrata dolazilo do sukoba između studenata koji su učestvovali u pobunama i članova studentskih predstavničkih tela, koji su se neposredno nakon objavljivanja studentskih zahteva opredelili da pruže podršku partiji i državnoj administraciji u borbi protiv univerzitetskog pokreta.⁵³ Za vreme demonstracija mnogi članovi studentskih predstavničkih tela igrali su ulogu doušnika Službe državne bezbednosti, dok su se neki pretvarali da su u međuvremenu razvili određene simpatije prema univerzitetskom pokretu kako bi stekli poverenje različitih studentskih grupa koje su aktivno učestvovali u pobunama. Međutim, neposredno nakon obraćanja Josipa Broza Tita studentima analizirani izvori pokazuju da su mnogi studenti i profesori Univerziteta u Beogradu, koji su prethodnih dana uzeli učešća u demonstracijama, prihvatili saradnju sa Službom državne bezbednosti, ali takođe i da je veoma brzo došlo do zbližavanja nekadašnjih „pobunjenika“ i članova studentskih tela bliskih partiji.⁵⁴

Beleške sa sednica upravnih tela Saveza studenata Jugoslavije svedoče da su mnogi odbori krovne organizacije studenata, nad kojima je partija održavala različite oblike formalne ili neformalne kontrole, imali teškoća da pronađu nova zaduženja i zvanične funkcije za brojne nove članove koje su stekli neposredno nakon završetka studentskih demonstracija u Beogradu i drugim većim gradovima Jugoslavije.⁵⁵ Istovremeno, izvestan broj studenata koji su se istakli u pobunama već tokom leta 1968. godine stekao je nižu poziciju u partijskoj administraciji, dok je do hapšenja i

⁵¹ DAS, SKS, 121-1969-1972, Komisija za aktivnost na daljoj demokratizaciji društveno političkog života; DAS, BIA, XIII-1, O stavovima i zahtevima studentskog pokreta na Univerzitetu u Beogradu; DAS, BIA, XIII-2, O pismima studenata Savezu komunista i informacije o kritikama Saveza komunista Jugoslavije.

⁵² DAS, IK CK SKS, 121, 144, 1972-1974, Komisija za idejni rad i ideološko obrazovanje; DAS, BIA, XIII-1, Prilozi o događajima na Filozofskom fakultetu nakon govora Josipa Broza Tita.

⁵³ DAS, BIA, XIII-5, Informacije o delovanju studenata i profesora na Univerzitetu u Beogradu; DAS, BIA, XIII-6, Prilozi o dosadašnjem razvoju prilika na fakultetima Univerziteta u Beogradu.

⁵⁴ DAS, BIA, XIII-7, Procesna dokumentacija o osumnjičenima za vređanje ličnosti druga Tita i partije; DAS, BIA, XIII-1, Prilozi o događajima na Filozofskom fakultetu nakon govora Josipa Broza Tita; DAS, BIA, XIII-8, Fotografije sakupljene tokom nadziranja aktivnosti studentskog pokreta.

⁵⁵ AJ, SSJ, 145-14-25, Beleške sa sednica Saveza studenata Jugoslavije.

procesuiranja mnogih studenata koji su odbili da odustanu od demonstracija nakon Tiovog govora došlo upravo nakon što su oni studenti koje su autori izveštaja Službe državne bezbednosti označili kao „*potencijalne kolovođe novih pobuna*“ bili potkazani od strane svojih kolega.⁵⁶ Ubrzo pošto je došlo do osipanja demonstracija u Beogradu, u redakcijama vodećih studentskih listova dolazilo je do sukoba onih koji su težili da glorifikuju „istorijski kompromis“ sa partijom i onih koji su težili da nastave tradiciju objavljivanja članaka koji kritički posmatraju društvenu i političku stvarnost SFRJ. Značajno pitanje za buduća istraživanja ostaje određivanje mere u kojoj je uopšte bilo potrebno da se partiji bliski studenti služe zakulisnim pritiscima (o čijem postojanju, ali ne i o učestalosti opširno svedoče izveštaji Službe državne bezbednosti) kako bi obezbedili većinu u upravnim odborima studentskih organizacija, listova i fakultetskim predstavničkim telima. Već sredinom „varljivog leta“ 1968. godine, studentski pokret u Beogradu bio je iznutra razbijen i integrisan u sferu uticaja partijske i državne administracije, pa je sa izuzetkom nekoliko profesora koji su kasnije isključeni iz nastave univerzitetski otpor režimu u jugoslovenskoj prestonici faktički prestao da postoji.⁵⁷

Represivne politike prema domaćim i podrška evropskim reformistima

Sa druge strane, u nekoliko sela na teritoriji Srbije, kao i primorskim oblastima Hrvatske i Crne Gore pojedini studenti Univerziteta u Beogradu krajem leta 1968. godine pokušali su da zainteresuju lokalno stanovništvo za učešće u budućim pobunama, a u pojedinim slučajevima čak i da organizuju izvesne forme samoupravnih zajednica koje su prema procenama autora izveštaja Službe državne bezbednosti podsećale na „*hipičke kibuce*“ u zemljama Zapadne Evrope i SAD. Iako se navedenim jugoslovenskim eksperimentima sa fenomenom „zadruga novog doba“ u analiziranim izvorima gubi svaki trag već nakon nekoliko meseci od njihovog formiranja, sama činjenica da su se organi državne bezbednosti bavili posmatranjem aktivnosti veoma malog broja preostalih učesnika već tada marginalizovanog pokreta svedoči da deo državne i/ili partijske birokratije još uvek nije odbacio pretpostavku da će tokom jeseni doći do ponovnog pokretanja studentskih pobuna.⁵⁸ I pored uzaludnih pokušaja najupornijih bivših učesnika studentskih demonstracija da prisluškivanim telefonima i kasnije zaplenjenim pismima stupe u kontakt sa svojim istomišljenicima u drugim gradovima, ili pak onim koji su se tada nalazili na odsluženju vojnog roka u kasarnama JNA, nikada nije došlo do obnove studentskog pokreta u onoj meri koja bi izblizala podsećala na događaje iz ranog leta 1968. godine.⁵⁹ Međutim, već početkom jesenjeg semestra na Univerzitetu u Beogradu došlo je do hapšenja, ispitivanja i krivičnog procesuiranja izvesnog broja onih studenata koji su

⁵⁶ DAS, BIA, XIII-5, Prilozi o delovanju studenata u unutrašnjosti; DAS, BIA, XIII-7, Procesna dokumentacija o osumnjičenima za vređanje ličnosti druga Tita i partije.

⁵⁷ DAS, IK CK SKS, 121, 144, 1972-1974, Komisija za idejni rad i ideološko obrazovanje; DAS, BIA, XIII-1, Prilozi o događajima na Filozofskom fakultetu nakon govora Josipa Broza Tita.

⁵⁸ DAS, BIA, XIII-5-6, Informacije o aktivnostima studenata i potencijalnom pokretanju novih pobuna; DAS, BIA, XIII-4, Informacije o studentima i profesorima Univerziteta u Beogradu.

⁵⁹ Radi sticanja šire slike o uzrocima, posledicama, istorijskom i društvenom epilogu univerzitetskog pokreta 1968. godine videti: Todor Kuljić, *Anti-Autobiografija* (Beograd: Klio, 2023).

odbili da prihvate kompromis sa partijom, a da pritom nisu potražili privremeno sklonište u šumama jugoslovenskih provincija ili u inostranstvu. Međutim, hapšenja i ispitivanja studenata koji su bili protiv kompromisa sa partijom nisu bila česta pojava, niti su uzela one razmere koje će obračuni sa disidentima dobiti nakon sukoba u vrhovima jugoslovenske partije 1972. godine i donošenja novog ustava 1974. godine.⁶⁰

Uprkos činjenici da je Josip Broz Tito u svom govoru jasno naglasio stav da studentske demonstracije u SFRJ nemaju nikakve sličnosti sa velikim pobunama koje su gotovo istovremeno počele u Francuskoj, Poljskoj i Sjedinjenim Američkim Državama, jugoslovenski komunisti su prilikom susreta sa italijanskim kolegama često isticali primjećene zajedničke osobine ne samo studentskih pobuna, već i „novih ideologija“ u Italiji i Jugoslaviji.⁶¹ Partijska tela nadležna za analizu ideoloških kretanja u SFRJ i u svetu s vremena na vreme obnavljala su detaljna razmatranja različitih hipoteza o potencijalnim uticajima događaja u Zapadnoj Evropi i SAD na razvoj političke misli jugoslovenskih studenata, sve dok ih u navedenim naporima nije prekinula potreba da svoje vreme posvete analiziranju posledica velikog rascepa u Međunarodnom radničkom pokretu koji je za formalni povod imao početak vojne intervencije zemalja Istočnog bloka u Čehoslovačkoj.⁶² Tokom prve polovine iste godine, kada su masovne demonstracije u Čehoslovačkoj dovele do izbora novog partijskog rukovodstva i državne uprave, ali i do definisanja novih reformističkih politika čehoslovačke vlade i partije⁶³, autori izveštaja Službe državne bezbednosti posvetili su naročitu pažnju onim disidentskim ličnostima koje su glasno podržavale čehoslovačke reformiste, pa čak i onim studentima za koje se sumnjalo da imaju članove porodice na studijama u Pragu.⁶⁴

U isto vreme, jugoslovenska vlada podržala je novo partijsko i državno rukovodstvo u Čehoslovačkoj još pre nego što je usvajanje Dubčekovog „Akcionog programa“ dovelo do pojave prvih tenzija između čehoslovačkih komunista i Brežnjevljeve administracije Sovjetskog Saveza, dok je Savez komunista Jugoslavije pružao različite vidove pomoći reformističkoj struji čehoslovačkih komunista i, zajedno sa italijanskom partijom, aktivno radio na formiranju zajedničke inicijative onih partija Međunarodnog radničkog pokreta koje su težile da napuste pokušaje prilagođavanja boljševičkog socijalističkog modela lokalnim društvenim i političkim posebnostima svojih zemalja.⁶⁵ U skladu sa neformalnim programima zajedničkog delovanja jugoslovenskih i italijanskih komunista, navedena inicijativa predstavljala bi bazu podrške u „socijalističkom svetu“

⁶⁰ DAS, BIA, XIII-7, Procesna dokumentacija o osumnjičenima za vređanje ličnosti druga Tita i partije; DAS, BIA, XIII-5-6, Informacije o aktivnostima studenata i potencijalnom pokretanju novih pobuna.

⁶¹ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-392-426, Razgovori sa predstavnicima KPI o društvenoj i političkoj situaciji u Italiji i SFRJ.

⁶² DAS, SKS, 121-1969-1972, Komisija za aktivnosti na daljoj demokratizaciji društvenog i političkog života; AJ, SKJ, 507-IX, 122/1-52-81, AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-392-426, AJ, SKJ, 507-IX, 33/I-712-779, AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-210-255, Informacije o komunističkim partijama Italije, Francuske, Španije i Grčke.

⁶³ Emir Gonel, *The Consequences of De-Stalinization of Eastern Europe: The Comparative analysis of Hungarian Revolution and Prague Spring*, (Budapest: Central European University Press, 2009), 49–70; Maud Bracke, *Witch socialism, whos detante?* (Budapest: Central European University Press, 2007), 131–137.

⁶⁴ DAS, BIA, XIII-4, Informacije o studentima čiji su članovi porodice boravili na studijama u inostranstvu.

⁶⁵ AJ, KPR, I-3-a/44-34, AJ, KPR, I-3-a/110-4, AJ, KPR, I-3-a/44-37, Prijemi generalnog sekretara KPI Luidija Longa; AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-415-421, Stavovi KP Italije o situaciji u Čehoslovačkoj.

ne samo čehoslovačkim reformistima u sukobu sa Sovjetima, već i svim drugim marksističkim partijama koje pokazuju interesovanje za demokratizaciju partijskih struktura, načina odlučivanja u partiji i, u slučaju da je reč o komunističkim partijama na vlasti, državnih institucija i lokalnih samouprava. Prema procenama španskih, francuskih i grčkih komunista, jugoslovenska i italijanska partija bile su vodeće partije reformističkog bloka evropske krajnje levice koje su, sve do Čehoslovačke krize, održavale nesigurnu ravnotežu institucionalne moći u telima Međunarodnog radničkog pokreta sa partijama Istočne Nemačke i Poljske, odnosno najuticajnijim antireformističkim partijama.⁶⁶

Članovi direkcije Komunističke partije Italije su još početkom „decenije pobuna“ u više navrata poverili predstavnicima Saveza komunista Jugoslavije svoje ideje o promeni partijske ideologije i udaljavanju iz sfere uticaja sovjetske partije, ali su sve do početka Čehoslovačke krize oklevali da aktivno učestvuju u onim planovima jugoslovenskih komunista o zbližavanju jugoslovenske i italijanske partije sa marksističkim partijama Mediterana čija bi realizacija mogla dovesti do narušavanja odnosa italijanskih komunista sa Sovjetima.⁶⁷ Samo nekoliko dana nakon ulaska sovjetskih trupa u Čehoslovačku, sukob reformističke i konzervativne struje grčkih komunista prerastao je u podelu Komunističke partije Grčke na unutrašnju i spoljašnju grčku partiju, dok su se španski komunisti u emigraciji konačno odvažili da otvoreno kritikuju politike sovjetske partije.⁶⁸ Oslabljena političkim posledicama velikih pobuna u Francuskoj i aferama koje su implicirale ulogu francuskih komunista u sovjetskim ultimatumima Čehoslovačkoj administraciji, francuska partija našla se u stanju „neformalnog rascepa“ koji je prevaziđen tek nakon što je partijska direkcija prihvatila da učini ustupke reformističkoj struji francuskih komunista.⁶⁹ Decembarskim manifestom francuske partije 1968. godine i odlukama XII Kongresa italijanske partije 1969. godine, italijanski i francuski komunisti zvanično su odredili svoje nove partijske ideologije kao oblike *demokratskog socijalizma*, odnosno iste ideologije koju su autori izveštaja Službe državne bezbednosti dovodili u vezu sa idejama studenata i profesora Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu tokom demonstracija u Jugoslaviji.⁷⁰

Još dok je u jugoslovenskoj partiji trajao sukob centralističke i decentralističke struje, jugoslovenski komunisti počeli su procese definisanja različitih programa pružanja novčane i drugih vrsta pomoći onim strujama španske i grčke partije u emigraciji koje su se opredelile za pravac marksističke misli kasnije poznat pod imenom demokratski socijalizam, odnosno, nakon definisanja političke prakse „istorijskog

⁶⁶ AJ, SKJ, 507-IX, 122/1-52-81, AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-392-426, AJ, SKJ, 507-IX, 33/I-712-779, AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-210-255, Informacije o komunističkim partijama Italije, Francuske, Španije i Grčke.

⁶⁷ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-392-426, Razgovori sa predstavnicima KP Italije o organizaciji mediteranske konferencije.

⁶⁸ AJ, SKJ, 507-IX, 33/I-710-729, O rascepu u KP Grčke; AJ, SKJ, 507-IX, 122/1-91-110, O saradnji sa KP Španije.

⁶⁹ AJ, CKJ, 507-IX, 30/I-219, Beleške razgovora V. Rošea sa A. Dubčekom u Pragu, 19. 7. 1968. godine; AJ, CKJ, 507-IX, 30/I-220, Informacije o pokušajima KP Francuske da organizuje konferenciju o Čehoslovačkoj.

⁷⁰ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-227, Plenum CK KP Francuske; AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-427, XII Kongres KP Italije.

kompromisa“ italijanske partije, evrokomunizam.⁷¹ U isto vreme, članovi ideoloških komisija jugoslovenske partije opširno su razmatrali razvoj onih političkih stavova „nepoželjnih“ partijskih drugova, ali i mnogih drugih javnih ličnosti, koje su označili kao bliske novim idejama reformističkih struja najvećih marksističkih partija Evrope.⁷² Samo nekoliko meseci nakon velikih studentskih demonstracija u Beogradu 1968. godine, jugoslovenska partija odredila je prve zvanične i dugoročne politike finansijske pomoći italijanskoj, francuskoj, španjskoj i grčkoj partiji (uprkos činjenici da su italijanska i francuska partija uživale poziciju najvećih opozicionih partija sa velikim uticajem na radničke sindikate u Italiji i Francuskoj i posledično, nezanemarljivu političku i finansijsku moć).⁷³ Pored onih struja drugih komunističkih partija koje su označili kao progresivne, jugoslovenski komunisti podržali su i studentske demonstracije u mnogim zemljama Zapadnog i Istočnog bloka, dok izveštaji Odeljenja za međunarodne odnose i veze svedoče da su učesnici studentskog pokreta na Sorboni neposredno nakon govora Josipa Broza Tita jugoslovenskim studentima formirali narativ o „demokratskoj“ jugoslovenskoj partiji čije politike treba da posluže kao idejni model za reforme političke prakse francuske partije, koja tada još uvek nije definisala zvanični stav o pobunama u Parizu, ali i ostalim komunističkim partijama Evrope koje su označili kao konzervativne.⁷⁴

Istovremeno, u SFRJ su počeli prvi sudski procesi protiv nekadašnjih učesnika studentskih demonstracija, odnosno članova istog studentskog pokreta koji su sve potonje evrokomunističke partije manje ili više srčano podržale nakon što je isto učinilo rukovodstvo jugoslovenske partije, i koji su pojedini profesori i studenti univerziteta u Francuskoj i Italiji, bez naročitih napora da prošire poznavanje društvene stvarnosti u Jugoslaviji, opisivali kao „*jedini uspešan studentski pokret u Evropi*“.⁷⁵ Sudski postupci protiv studenata osumnjičenih da su učinili krivična dela tokom demonstracija, koji su neretko bili isti oni studenti koji su odbili da prepuste partiji kontrolu nad procesom ispunjenja zahteva studentskog pokreta, trajali su više od jedne decenije, pa je moguće pratiti zaoštravanje represivnih politika državne administracije SFRJ tokom smena dominantnih struja u rukovodstvu jugoslovenske partije. Ubrzo nakon pada tzv. „liberalnih krila“ Saveza komunista Srbije i Hrvatske dolazi do otpuštanja navedene grupe od osam profesora Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, dok nakon donošenja novog ustava SFRJ 1974. godine i početka promene partijskih politika Saveza komunista Jugoslavije dolazi do obnove onih procesa pro-

⁷¹ AJ, KPR, I-3-a/110-3, Prijem predsednika D. Ibaruri i generalnog sekretara KPŠ S. Karilja kod J. B. Tita.

⁷² DAS, SKS, 121-1969-1972, Prilog o simpozijumu filozofa u Vrnjačkoj Banji, oktobar 1964. godine.

⁷³ Više o tome: Luka Filipović, „Finansijska politika Saveza komunista Jugoslavije prema komunističkim partijama Italije, Francuske, Španije i Grčke krajem šezdesetih godina 20. veka“, *Istorija 20. veka*, br. 2 (2022), 477–494.

⁷⁴ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-216, Gledanja u Francuskoj na pobune u Jugoslaviji.

⁷⁵ DAS, BIA, XIII-5-6, Informacije o aktivnostima studenata i potencijalnom pokretanju novih pobuna; AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-392-426, AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-210-255, Informacije o razvoju saradnje sa KP Italije i KP Francuske.

tiv bivših studenata koji su do tada bili zanemareni ili proglašeni zastarelim.⁷⁶ Dok su u vreme onih promena partijske ideologije jugoslovenske partije koje su italijanski komunisti kasnije označili kao „jugoslovensku reboljševizaciju“ ponovo su pokrenuti postupci za krivična dela poput uvrede ličnosti Josipa Broza Tita ili drugih partijskih funkcionera u privatnim razgovorima vođenim u studentskim domovima godinama ranije, nakon Brozovog udaljavanja od aktivne uloge u državnoj administraciji i uspona uticaja onih struja jugoslovenskih komunista koje su kasnije označene kao „titoističke“ dolazi do izricanja višegodišnjih kazni zatvora, sada već odavno bivšim studentima.⁷⁷ Dakle, rukovodstvo jugoslovenske partije koristilo je kontrolu nad državnim aparatom Jugoslavije kako bi sprovodilo represiju nad različitim disidentskim strujama, uključujući i one koje su sledile iste ideologije čiji je razvoj u državama Zapadne Evrope i Istočnog bloka jugoslovenska partija podržavala svojim uticajem u Međunarodnom radničkom pokretu i finansijski podsticala novčanim sredstvima jugoslovenskih poreskih obveznika.

REFERENCE

- Bakić, Jovo. *Evropska krajnja desnica 1945–2018*. Beograd: Clio, 2019.
- Bakić, Jovo. „Kraj Jugoslavije: Kritika nacionalizma i kritika imperijalizma“. *Sociologija*, vol. LIV, no. 4 2012, 731–738.
- Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita: Informbiroovski rascijepi u jugoslovenskom komunističkom pokretu*. Zagreb: Globus, 1990.
- Bracke, Maud. *Witch socialism, whos detante?* Budapest: Central European University Press, 2007.
- Brewer, Mark D, and Jeffrey Stonecash. “The Threats of Communism, Socialism and Redistribution”. In: *Polarization ant the Politics of Personal Responsibility*. Ed. by M.D. Brewer, 91–109. Oxford: Oxford University Press, 2015. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190239817.003.0007>
- Bull, Martin. “Villains of the Peace: Terrorism and the Secret Services in Italy”. *Intelligence and National Security*, vol. 7, no. 4 (2008), 473–488. DOI: <https://doi.org/10.1080/02684529208432181>
- Chabal, Emile. “French political culture in the 70’s”. *Geschichte und Gesellschaft*, 2 (2016), 243–265. DOI: <https://doi.org/10.13109/gege.2016.42.2.243>
- Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića – likvidacija „narodnih neprijatelja“ 1944–1953*. Beograd: Službeni glasnik, 2019.
- Dedijer, Vladimir. *Izguljena bitka Josifa Visarionoviča Staljina*. Beograd: Rad, 1978.
- Dedijer, Vladimir. *Veliki buntovnik Milovan Đilas: prilozi za biografiju*. Beograd: Prosveta, 1991.

⁷⁶ DAS, BIA, XIII-4, Informacije o studentima koji imaju članove porodice na studijama u inostranstvu; DAS, IK CK SKS, 121, 144, 1972–1974, Komisija za idejni rad i ideološko obrazovanje; DAS, SKS, 121-1969-1972, Komisija za aktivnost na daljoj demokratizaciji društveno političkog života.

⁷⁷ DAS, BIA, XIII-7, Procesna dokumentacija o osumnjičenima za vređanje ličnosti druga Tita i partije.

- Delvin, Kevin. "Eurocommunism: Between East and West". *International Security*, vol. 3, no. 4 (1979), 81–107. DOI: <https://doi.org/10.2307.2626764>
- Dimitrijević, Bojan. *Ranković – Drugi čovek*. Beograd: Vukotić Media, 2020.
- Dragišić, Petar. *Šta smo znali o Italiji? Pogledi iz Beograda na Italiju 1955–1978*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019.
- Đilas, Milovan. *Pad nove klase: Povest o samorazumevanju komunizma*. Beograd: Službeni list, 1994.
- Filipović, Luka. „Finansijska politika Saveza komunista Jugoslavije prema komunističkim partijama Italije, Francuske, Španije i Grčke krajem šezdesetih godina 20. veka“. *Istorija 20. veka*, br. 2 (2022), 477–494. DOI: <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2022.2.fil.477-494>
- Goldthorpe John H, and others. "The Affluent Worker and the Thesis of Embourgeoisment: Some preliminary research findings". *Sociology*, vol. 1, no. 1 (1967), 11–37. DOI: <https://doi.org/10.1177/003803856700100102>
- Gonel, Emir. *The Consequences of De-Stalinization of Eastern Europe: The Comparative analysis of Hungarian Revolution and Prague Spring*. Budapest: Central European University Press, 2009.
- Haas, Ernest B. *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950–1957*. (Notre Dame: UND, 2004).
- Hanson, Philip. *The Rise and Fall of the Soviet Economy: An Economic History of USSR from 1945*. London: Longman, 2003.
- Jakšić, Miomir. „Studentski protest u Jugoslaviji 1968. godine i uspon ekonomskog neoliberalizma“. *Ekonomске ideje*, br. 39 (2020), 7–15.
- Khanin, Grigorii Isaakovich. "The 50s: The Triumph of Soviet Economy". *Europe-Asia Studies*, vol. 55, no. 8 (2003), 1187–1211. DOI: <https://doi.org/10.1080/0966813032000141088>
- Korica, Vladimir Unkovski. *The Economic Struggle for power in Tito's Yugoslavia: From WWII to Non Alignment*. London: I.B. Tauris, 2016.
- Kuljić, Todor. *Anti-Autobiografija*. Beograd: Klio, 2023.
- Marwic, Arthur. *The Sixties: Cultural Revolution in Britain, France, Italy and The United States*. London: A.C.Black, 2011.
- Mijatov, Nikola. *Milovan Đilas i evropski socijalisti (1950–1958)*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2019. DOI: <https://doi.org/10.29362/2305.2019.mij>
- Miletić, Aleksandar. „Political Parties and Movements as Alternative Options for Yugoslavia's Policy of International Cooperation“. In: *On The Fault Lines of European and World Politics: Yugoslavia Between Alliances and Neutrality/Non-Alignment*. Ed. by: S. Mičić and J. Čavoški, 289–233. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022.
- Ornati, Oscar. "The Italian Economic Miracle and Organized Labor". *Social Research*, vol. 30, no. 4 (1963), 519–526.
- Perović, Jeronim. "The Tito–Stalin Split: A reassessment in light of new evidence". *Journal of Cold War studies*, vol. 9, no. 2 (2007), 32–63. DOI: <https://doi.org/10.1162/jcws.2007.9.2.32>

- Perović, Latinka. *Dominantna i neželjena elita: Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XIX–XX vek)*. Beograd: Dan Graf, 2015.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988: treća knjiga: socijalistička Jugoslavija 1945–1988*. Beograd: Nolit, 1988.
- Previšić, Martin. „Povijest Informbiroovskog logora na Golom otoku 1949–1956“. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2014.
- Ronchay, Alberto. “Guns and Gray Matter: Terrorism in Italy”. *Foreign Affairs*, vol. 57, no. 4 (1979), 921–940. DOI: <https://doi.org/10.2307/20040207>
- Rusinow, Dennison. “Understanding the Yugoslav Reforms”. *The World Today*, vol. 23, no. 3 (1967) 71–79.
- Sant’Ana Andre A, and Leonardo Weller. “The Threat of Communism during the Cold War: A constraint to social inequality”. *Comparative Politics*, vol. 52, no. 3 (2020), 359–381. DOI: <https://doi.org/10.5129/001041519X15615651139989>
- Sekelj, Laslo. *Jugoslavija, Struktura raspadanja*. Beograd: Rad, 1990.
- Silvera, Alain. “The French Revolution of 1968”. *The Virginia Quarterly Review*, vol. 43, no. 3 (1971), 336–354.
- Stojanović, Dubravka. *Rađanje globalnog sveta (1880–2015)*. Beograd: Čigoja, 2015.
- Ward, Benjamin. “Political Power and Economic Change in Yugoslavia”. *The American Economic Review*, vol. 58, no. 2 (1968), 568–579.
- Weinberg, Leonard and William Lee Eubank. “Neo-Fascist and Far Left Terrorists in Italy: Some Biographical Observations”. *British Journal of Political Science*, vol. 18. no. 4 (1988), 531–549. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0007123400005251>

CONTRADICTIONARY POLICIES OF THE LEAGUE OF COMMUNISTS
OF YUGOSLAVIA TOWARDS THE REBELLIONS OF 1968
IN YUGOSLAVIA AND EUROPE

Luka Filipović, PhD*

Summary

Two decades after the end of WWII, both government and communist opposition parties of the Western Bloc countries found themselves facing social consequences of global political, economic and cultural changes that followed the introduction of “welfare state” policies in the Western Europe and USA. Rebellions at universities and creation of new political movements further destabilized already complex political situation in Western Bloc, while communist parties of Mediterranean started the long process of defining new party ideologies and braking away from the influence of Soviet Union. Meanwhile, unique historical and social circumstances of Yugoslavia, alongside inter conflicts of Yugoslav communists during the construction of Yugoslav socialist model influenced new fractions of opposition and new formes of civil resistance against communist regime. League of Communists of Yugoslavia however, despite its constant promises of reforms such as democratization of public life, liberalization of the market and decentralization of state and party administration remained resilient in its efforts to brake apart all forms of civil opposition and integrate them into the burocratic structures of communist party. During later famous student demonstrations of 1968, Yugoslav party leadership managed to, by various means, persuade the university movement to accept compromise with the state administration on the terms which indicated that many social and economic problems of Yugoslavia stated in the demands of Yugoslav students can only be discussed within the frame of communist party ideology. Later, LCY leadership proceeded to use secret sevice and police forces of Yugoslav state to conduct repressive retributions against many known professors and student leaders, while at the same time providing political support to student and other opposition movements in coutries of both Western and Eastern Bloc, and substantial financial aid to those parties of European left who have, much like the large parts of Yugoslav civil resistance, defined their ideology as democratic socialism.

KEYWORDS: Student movements, Yugoslav secret service, University in Belgrade, democratic socialism, disidents, Josip Broz Tito.

* Research Associate, Institute for Contemporary History, Belgrade, Republic of Serbia
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1810-6175>, E-mail: filipovic.luka95@gmail.com